

ZMENA JE MAGICKÉ SLOVO

Prof. George F. McLean prednáša filozofiu na Catholic University of America vo Washingtone. Je zároveň tajomníkom Rady pre výskum hodnôt a filozofie so sídlom vo Washingtone, ktorá združuje významných filozofov zo všetkých oblastí sveta za účelom organizovania seminárov a kolokvií venovaných aktuálnym filozofickým otázkam. Ich výsledky vo forme zborníkov publikuje vydateľské stredisko Rady. Na pozvanie Filozofického ústavu SAV sa profesor McLean zúčastnil vedeckej konferencie Ľudská identita a hodnoty demokracie, ktorá sa konala v novembri 1992 v Starej Lesnej. Pri tejto príležitosti sme ho požiadali o rozhovor.

Prof. McLean, reprezentujete Council for Research in Values and Philosophy (RVP) so sídlom vo Washingtone. Aké je jej poslanie a aké ciele si kladie?

Rada pre výskum hodnôt a filozofie (RVP) bola založená ako združenie významných filozofov zo všetkých oblastí sveta za účelom: a) identifikovania tém, ktoré si zaslúžia filozofický výskum; b) lokalizovania skupín filozofov schopných tento výskum uskutočniť; c) publikovania výsledkov dosiahnutých jednotlivými skupinami.

a) **Identifikovanie tém** neznamená, že Rada rozhoduje o tom, ktoré témy sú relevantné pre výskum, pretože o tomto môžu rozhodnúť len samotní filozofi z hľadiska svojho konkrétneho pracovného zamerania a vo vzťahu ku kultúre a spoločnosti, ktorých sú integrálnou a reflektívnou súčasťou. Identifikovanie tém takto pozostáva predovšetkým z naslúchania filozofom, z porovnávania nimi vyslovených ideí a z hľadania spoločných tém, ktoré filozofi v istom regióne pokladajú pre pokrok svojho národa za rozhodujúce.

b) **Lokalizovanie skupín filozofov**, ktorí dokážu úspešne napredovať vo výskume, je teda neodlučiteľné od procesu identifikovania tém. Nejde o objednávanie, ale skôr o zistenie, ktorý aspekt danej témy korešponduje s partikulárnym riešiteľským potenciálom špecifickej skupiny a či tá bude ochotná realizovať ukončenie výskumu napísaním zborníka. Spravidla sú kroky a) a b) spojené, a to v tom zmysle, že tí, ktorí identifikujú tému, sú zároveň najsúcejší na jej spracovanie.

c) **Publikovanie výsledkov výskumu** je spojené so značnou námahou, keďže ide o redigovanie manuskriptov, aby dosiahli patričný štandard anglického literárneho výrazu, o jasnú formuláciu a komunikovateľnosť ideí, t. j. o prípravu tlačeschopného rukopisu a o financovanie samotnej produkcie, o vypracovanie reklamného materiálu a distribúciu zborníkov. Na tieto účely RVP zriadilo svoje vlastné vydateľské stredisko, kde vydalo 11 zborníkov za rovnaký počet mesiacov.

Skrátka, RVP dúfa, že prácu filozofie podporí, keď rozhodovanie o tom, o akých témach by sa malo diskutovať a ako by sa k nim malo pristupovať, prenechá samotným filozofom v jednotlivých oblastiach sveta. Takýmto induktívnym spôsobom sa konštituovala všeobecná tematická charakteristická pre našu dobu: „kultúrne dedičstvo a súčasný život“. Takáto široko koncipovaná tematika podnecuje k návratu do minulosti, ku skúmaniu metafyzických koreňov kultúry, ako i k obratu smerom k budúcnosti, ku skúmaniu spôsobov, akými národy uplatnia

bohatstvo svojho dedičstva pri riešení svojich problémov spojených s aktuálnymi zmenami dneška. Skúmanie existencie ako vedome sa vyvíjajúcej v čase uplatňovaním kreatívnej slobody je srdcom živého filozofického pýtania sa.

V Česko-Slovensku nie ste po prvý raz. Vaša prvá návšteva, ponúkajúca spoluprácu, sa datuje ešte pred prelomový rok 1989. Aké boli Vaše očakávania a skúsenosti vtedy? Predvídali ste pád totality?

Práca vo východnej Európe sa odvíja od roku 1973, kedy sa vo Varne v Bulharsku konal svetový filozofický kongres. Po ňom nasledovalo desať spoločných kolokvií s filozofickými pracoviskami akadémií vied v Poľsku, Bulharsku, Maďarsku a ZSSR. Vtedy sa zdalo, že základné problémy človeka vo vzťahu k prírode a spoločnosti sú vo všetkých častiach sveta rovnaké a že sa filozofi dopracovali k mnohému, o čo by sa mohli podeliť. Preto sa na kolokviách nemali obhajovať pozície, ale vypracovávať štúdie. Všetci účastníci boli vyzvaní, aby prispeli svojimi podnetmi k zdokonaľovaniu a k prehĺbovaniu týchto štúdií. Niekedy sa zdokonaľovala logická štruktúra štúdie, niekedy šlo o dopĺňujúci materiál podporujúci či spochybňujúci formulované tvrdenia; inokedy šlo o otvorenie alternatívnych horizontov. Táto práca vychádzala z predpokladu, že východní a západní filozofi majú spoločné problémové vedomie a dokážu sa podeliť o metódy a spôsoby nahliadnutia.

V roku 1988 sa zdalo byť jasným, že východná Európa stojí pred obratom, bolo cítiť odhodlanie, hoci neartikulované, spochybniť komunistické filozofické koncepcie a štruktúry. Naozaj sa zdalo, že sa približuje doba, ktorá si vyžiada sondu do základov rozličných kultúr za účelom obnovy ich sociálneho života. Za takejto situácie tajomník VRP v júni roku 1989 navštívil všetky akadémie vied vo východnej Európe, aby sondoval potenciálny záujem o filozofický výskum kultúrneho dedičstva vo vzťahu k súčasnému životu, výskum, ktorý sa ujal medzi filozofmi iných svetadielov. Táto návšteva zasiala semená budúcej spolupráce, ale nikto nedokázal predvídať dramatický spád udalostí vedúcich ku pádu komunizmu. Začiatkom leta 1990 však bolo všetko zmenené. A to samo osebe vyvolávalo pocit úžasu. Nastal čas pozrieť sa na korene vlastnej identity a nájsť nový oporný bod, aby sme premysleli to, za čo sa ako národ zasadujeme, a potom vyročili vpred a postavili sa tvárou v tvár zmene.

Za týchto okolností metódy a diskusie vedené skupinami filozofov v iných častiach sveta vzhľadom na ich vlastné naliehavé problémy, ako i projekt, ktorý nadobúdal postupne konkrétnu podobu, viedli k načrtnutiu úlohy a metodológie, ktorú filozofi vo východnej Európe prispôbili svojim vlastným potrebám. Slúži im ku cti, že počas jedného roka každá akadémia napísala a do anglického jazyka dala preložiť zborník príspevkov, vyslala svojich zástupcov do Krakova za účelom vzájomnej pomoci formou profesionálnej výmeny názorov i kritiky. Bol to skutočne veľký úspech filozofov z východnej Európy v znamení najlepších tradícií spoločenskej angažovanosti v dobe krízy.

Ste koordinátorom projektu Cultural Heritage and Contemporary Change in Central and Eastern Europe, na ktorom participujú filozofické pracoviská (medzi nimi i Filozofický ústav SAV) zo spomenutých regiónov. Aké ciele sleduje?

Tri body uvedené v odpovedi na prvú otázku zostávajú naďalej cieľmi RVP. Ich realizácia závisí od spôsobu, akým si filozofi tejto oblasti predstavujú svoj príspevok k životu svojho národa. Môžu čerpať z rozsiahlej filozofickej produkcie napr. Anglicka, Francúzska alebo Nemecka, ale musia obnoviť a rozvíjať filozofickú tvorbu svojho vlastného národa a pre svoj národ. Preto ak čerpajú z práce filozofov iných krajín, je dôležité, aby jednoducho nekopirovali, ale aby čerpali z metód a zdrojov, ktoré pokladajú za inšpiratívne a podnetné a spracovávali ich tak, aby rozvíjali vlastnú identitu ako národ zoči voči požiadavkám, ktoré kladie doba.

Z toho by mohlo vyplývať:

a) pokračovanie v koncipovaní a publikovaní spoločných štúdií o špecifických problémoch (viď odpoveď na druhú otázku nášho rozhovoru);

b) série bianuálnych stretnutí filozofov z rozličných krajín, zameraných na témy, ktoré by nadväzovali na prvú sériu zborníkov;

c) spoločné kolokviá malých skupín filozofov z určitej akadémie, ku ktorým by sa pripojil primeraný počet hosťujúcich profesorov za účelom spolupráce pri riešení špecifických problémov a publikácie výsledkov;

d) prezentácia radu materiálov určených pre výuku filozofie.

Skrátka, ide o to, objaviť, čo filozofi pokladajú vo svojej práci za problém, a spojiť ich tak, aby vypracovali adekvátne riešenie.

Dve pracovné skupiny Filozofického ústavu SAV Vám zaslali svoje príspevky k projektu Cultural Heritage and Contemporary Change in Central and Eastern Europe (ide o Language, Culture, Nation: Aspects of Slovak National-Emancipatory Thought a The Persistence of Values and Culture) ...

Texty napísané pracovnými skupinami Filozofického ústavu SAV v rámci projektu Cultural Heritage and Contemporary Change sa v súčasnosti redigujú a budú vydané v priebehu prvej polovice roka 1993 v oddieli IVA rovnomeného edičného radu, ktorý je venovaný východnej Európe. Pôjde o prvý zväzok série *Studies in Slovak Philosophy*, za ktorým bude nasledovať zborník referátov z konferencie Ľudská identita a hodnoty demokracie, konanej v Starej Lesnej v roku 1992.

V roku 1989 sa svet dramaticky zmenil a meniť sa neprestáva. „Zmena“ sa stala magickým slovom nielen v Európe, ale aj v USA. Pred nami sa vynára nový svet: aký bude?

Zmena je magickým slovom súčasnosti. Zmeny v strednej a východnej Európe ovplyvnili aj samotný názov edičného radu VRP: slová „Contemporary Life“ („súčasný život“) sa premenili na „Contemporary Change“ („súčasná zmena“). Hoci žijeme v ťažkých časoch, dúfajme, že sa dožijeme podstatného zlepšenia životných podmienok pre celé ľudstvo.

Dôvod k optimizmu spočíva v tom, že zatiaľ čo v roku 1989 mnohí premýšľali o kolapse marxizmu a spočiatku predpokladali, že ide o rozhodnutie v prospech západného liberalizmu, nasledujúce udalosti začali poodkrývať oveľa hlbšiu krízu, a preto aj širšie a bohatšie možnosti. Avšak nasledujúce roky neboli pre krajiny Západu priaznivé.

Stali sme sa svedkami prenikavej ekonomickej krízy ktorú vyvolala akumulovaná zadlženosť zapríčinená konzumentským spôsobom života v minulosti, ako i politickej nespokojnosti: americké voľby roku 1992 naznačili značnú stratu sympatií pre obe politické strany a problémy okolo Maastrichtskej zmluvy upozorňujú na paralelné odcudzenie sa univerzalistickým štruktúram projektovaných pre Západnú Európu na rok 1993. To všetko signalizuje, že za radikálnym spochybnením komunizmu na Východe bude zrejme nasledovať paralelné spochybnenie liberalizmu na Západe. Ak je tomu tak, potom odklon od komunizmu, oslavovaný v roku 1989, je možno súčasťou hlbšieho spochybnenia racionalistických štruktúr na Východe i Západe, a teda i štruktúr samotného racionalizmu ako primeraného základu ľudského života.

To vedie k poznaniu nových dimenzií zmyslu, špecifickosti ľudskej slobody a aj kreativity rôznych kultúr, k poznaniu, ktoré prekračuje Descartove jasné a zreteľné idey s ich univerzálnymi a nevyhnutnými zákonmi. Ako všetko ľudské, i toto môže byť nebezpečné, ak sa ponechá v surovej podobe alebo prenechá politikom ženúcim sa za mocou. Ide tu totiž o novú

vnímavosť voči menšinám, regionálnym odlišnostiam (maastrichtská debata), voči svojej vlastnej odlišnosti, ako i voči odlišnosti iných kultúr. Ak by tomu tak malo byť, potom sa o to treba uvážene starať a rozvíjať spôsobmi, ktoré sú príslubom veľkého zbližovania. kreativita jednotlivca sa bude ceniť a podporovať; rozličné kultúry sa svojou osobitosťou budú skôr dopĺňať než vzájomne podvracať; a rôznosť sa stane hodnotou. Takto sa zachová a podporí rozmanitosť kultúrnych regiónov v rámci jednotlivých krajín. Z kultúrnych zdrojov hodnôt sa budú národy obrovských regiónov vzájomne obohacovať a rozvíjať nový život.

Filozofia už viac nebude pod gréckou hegemoniou. Bohato obdarená dedičstvom všetkých národov, stane sa otvoreným a kreatívnym dielom spravodlivosti, lásky a mieru.

Akú úlohu by mohli filozofi zohrať v súčasnosti? Akými osobnými vlastnosťami by sa mal filozof vyznačovať dnes?

Úloha filozofa dnes a zajtra nespočíva v rozhodovaní o ceste, ktorou sa má vydať jeho národ, pretože to by skôr potláčalo než rozširovalo jeho slobodu. A úlohou filozofa nie je ani jednoducho chrániť klenoty minulej múdrosti, pretože to by odvádzalo ľudstvo od účasti na súčasných výdobytkoch a od vyrovnávania sa so súčasnými problémami. Skôr ide o to, že úlohou filozofie je ťažiť zo všetkých dimenzií múdrosti a filozofickej metódy minulosti a zároveň rozšíriť bežnú životnú reflexiu našej doby o nové dimenzie. To by pomohlo zabezpečiť, že naše rozhodnutia a stanoviská sa budú konštituovať na základe rozvinutého zmyslu pre ľudskú bytosť a jej dôstojnosť, aby sociálny a politický život mohol byť realizovaný s etickou a morálnou účasťou a aby ľudské rozhodovanie nepostrádalo integratívnu pozornosť k iným, či už jednotlivcom, alebo spoločnostiam.

V súčasnosti filozofia stojí pred výzvou rozširovať svoj horizont ešte ďalej, aby ľudstvo našlo taký vzťah k prírode, ktorý zabezpečí ekologickú rovnováhu a harmóniu. Ba čo viac, filozofia je vyzvaná urobiť človeka vnímavým pre rozmanitosť spoločností a ich kultúr, s ktorými sa stretáva vo svete, stále viac závislom na obchode, imigrácii a komunikácii. Tieto najrôznejšie kultúrne dimenzie by mali nevídaným spôsobom rozšíriť horizonty filozofie, a to tak, aby jej bohatstvo v 21. storočí korešpondovalo s filozofiou 20. storočia ako organ s klavírom.

Táto bohatosť života sa nám otvorí, ak jej v tom nebudeme brániť, ak ju teda necháme vynoriť sa z mysli a sŕdc ľudí i národov.

Aké osobné vlastnosti by mal mať filozof, aby prispel k takejto premene? Mal by sa vyznačovať otvorenosťou voči druhým, záujmom o ich blaho, predstavivosťou umožňujúcou odhaľovať nové možnosti, ako i kreativitou pri ich rozpracovaní, mal by sa zbaviť racionalistických štruktúr minulosti, aby dokázal pracovať s rozmanitosťou zmyslu, adaptujúc, ako navrhol Aristoteles za starých čias, modus hľadanej istoty povahe nových, aktuálnych vecí. Takýto filozof bude voľný, aby sa mohol hlboko ponoriť do tajov kultúrnej senzitivity národov a objaviť chodníky spravodlivosti, harmónie, estetiky a náboženstva. Jeho cieľom bude nájsť adekvátnejší zmysel pre základy, nádeje i základy univerza a ľudského života v myriádach prejavov Božej slávy.

Zhovárал sa Tibor Pichler